

Foci a XXI. században

Szigeti Péter és Krausz Tamás beszélgetése

Szigeti Péter

A mai labdarúgásról beszélgetünk Krausz Tamással. Vagyis a globális kapitalizmus futballjáról. Hosszú történet vezetett máig. Javaslom, hogy emeljük ki e folyamat néhány szakaszát és társadalmi összefüggését; olyanokat, amelyek jellemzők a mai állapotok minősítéséhez.

Az amatőr labdarúgás a XIX. század utolsó harmadában született meg. Megalkotóit a játék szeretete, érdekessége és a testezés szempontjainak értékessége vezérelte. A profi labdarúgásra való áttérés a két világháború között ment végbe, s élethivatásszerű, megélhetést biztosító vagy legalábbis jelentősen előmozdító kereteket kínált a benne résztvevőknek. Magyarországon a harmincas években jelent meg a professzionális futball, s rögvest több tucat magyar éljátékos szerződött Franciaországba, a biztos megélhetés és karrier jegyében. E fellendülés 1938-ban szépen csillogó világbajnoki ezüstéremhez vezetett (eltérően az 1954-es, berni döntőn elszenvedett, peches vereséggel megszerzett ezüsttől). Az akkori profizmus még nem tette tönkre a klubok identitást adó szerepét. A városokhoz, városrészekhez és cégekhez, esetenként hivatásrendekhez kapcsolódó társadalmi, osztály- és/vagy rétegtámogatás, szimpátia-megnyilvánulás erős azonosulást hozott. Tömegek, néprétegek számára jelentette a valahova tartozás élményét.

A harmadik etapot a mindkettőnk által nagyra becsült marxista filozófus bölcs jellemzésével fejezném ki: ez a *szabadidő kapitalizálásának* lukácsi tantétele, midőn a termelőerők fejlődése nyomán lehetővé vált az áttérés a relatív érték-többlet-termelésre. Ez egyben belépés a tömegfogyasztás korába – legalábbis a centrumkapitalizmus országaiban. A sport – benne a labdarúgás – és a szabadidő kommercializált eltöltése nemcsak a klubok, hanem a szurkolók felől nézve is beépült a tőkés újratermelés összefolyamatába. A nemzeti válogatottak és az élvonalbeli klubok nemzetközi versenye a huszadik század utolsó két évtizedéig azonban alapvetően megőrizte a nemzeti identitás kereteiben való szerveződést, a klubok kötődését a helyi és nemzeti társadalmi viszonyokhoz.

Innen már csupán egy lépés, és itt is vagyunk a *globális kapitalizmus* multikulturális közegében, a negyedik szakaszban. Hogyan is szoktad ezt jellemezni?

Krausz Tamás

Az *Eszméletben* közreadott eddigi publikációk alapján mondom: évtizedes meggyőződése, hogy a globalizáció mint visszafordíthatatlan folyamat tökéletesen felszívta magába a sportot, s benne – természetesen – a labdarúgást is mint játékot és üzletet. A sport a globális világrend olyan intézményes részévé vált, mint az olajkitermelés vagy az autógyártás. A szórakoztató ipar egyik kulcsfontosságú ágáról beszélünk, amely szervesen összekapcsolódott más ágazatokkal: például a textil- és ruháiparral, a kereskedelmi és reklámágazatokkal stb., amelyek hordozzák és terítik a *fociáruhoz* kötődő termékeiket. Azt tehát sokszor leírtuk, hogy a sport és azon belül a labdarúgás a globális tőkés újratermelési és kereskedelmi folyamat szerves részévé vált, de kevésbé hangsúlyoztuk, hogy ezáltal a XIX. században keletkezett foci – mint szabad játék – ma már csak a történelmi múlt egy darabja. Ami értékvesztéssel járt. Ez nekünk különösen feltűnik itt, Kelet-Európában, mert az államszocializmus időszakában nem szoktuk meg, hogy minden elkerülhetetlenül piacosodik, az ember, sőt, a *gyermek* is közvetlenül áruvá válik. Magam is hangsúlyozom: minden piacosodott, s még jó, hogy a játszótéri foci egyelőre nem pénzfizetés ellenében játszható... A játékosokat azonban a nagy, tőkeerős klubok áruként adják-veszik, s a megaklubokat az üzletiesedő viszonyrendszerben a tőzsdén jegyzik. Ez tönkre teszi a futballt, növekszik a pályán a brutalitás, ami elválaszthatatlan az egyre nagyobb pénzekért való kíméletlen versenytől.

Szigeti Péter

A globális kapitalizmus megafocija úgy jellemezhető, mint a világ elit klubjainak nemzetek felett átívelő üzlete, amelyet a szabadidőipar sikeresen exportál a világ minden tájára, s nem is akármilyen befolyással. Nemcsak a tőkefelhalmozás üzemszerű racionalitása, hanem multikulturális dimenziók is jellemzik. Szurkolói klubok alakulnak világszerte, s az egyes kontinenseken támogatók tíz- és százazrei lelkesednek az elit-klubokért. A reklám- és médiabevételekkel horribilis jövedelmek keletkeznek – kluboknál, topjátékosoknál és az iparágat irányító nemzetközi szövetségeknél (FIFA, UEFA) egyaránt. Mindez nemcsak kasszasiker, hanem a „panem et circenses” mai formája, rendszerstabilizáló funkcióval. Mindez, hogyan alakította át, szerinted,

a futball szerepét a nemzetek közötti versenyben, s mi jut ebben a kis nemzeteknek?

Krausz Tamás

A labdarúgó Európa-bajnokság megmutatta, hogy a „Nyugat utolérése” nem olyan egyszerű dolog a sportban sem, mint ahogyan azt sokan a politikusok között elképzelték, és ezzel bolondították a lakosság jó részét is. ... „A magyar futball feltámadt” – örvendeztek a korifeusok a jól sikerült csoportbeli elsőségünk nyomán. Aztán nem sokat kellett várni a már megszokottá vált blamázsra – az európai kupatornák selejtező körében, az első VB-meccsen Ferőert sem tudták legyőzni –, hogy kiderüljön, az álom nem valóság.

Folyóiratunk korábbi számaiban a magyar labdarúgás összeomlása mint társadalmi és történelmi probléma, nem egyszer előkerült. Az Európa Bajnokság új tapasztalatokkal gazdagította Magyarországot jelenkori történelmét, aminek néhány összefüggésére szeretném felhívni a figyelmet. Bevezetésként egy ellentmondást említenék, hogy mondandómat érteni lehessen. Egyfelől, a politika nálunk is észrevette, milyen könnyű egy-egy foci- vagy másféle sportsikerrel pártpolitikai előnyökre szert tenni, s bizonyos lakossági csoportokat nacionalista hevülettel elbolondítani. Másfelől viszont, ugyanez a hatalom olyan mértékben pusztítja el a magyar labdarúgást, mint semmi más. Ha egy magyar játékos egy egyeneset tud a labdába rúgni, azonnal eladják külföldre – bagóért –, és általában egy gyengébb játékost hoznak helyette egy másik országból vagy régióból. Ez a kis pénz is megéri, mert ebből tartják el a klubokat menedzselő embereket. A közpénzen felhizlalt focinkat így árusítják ki; így lesz a közpénzből magánpénz, ami persze a futballunk szinten tartatásához sem biztos, hogy elég lesz.

Korábbi írásaimban amellet érveltem, hogy a magyar futball a szép, de régi hagyományok fényében nem támasztható fel. Először is, nem egyszerűen a labdarúgást mint professzionális és tömegsportot zúzták szét, strukturális értelemben, fizikai valójában az 1980-as évek végétől a 90-es évek végéig, hanem felszámolták a labdarúgást, mint *kultúrát*. A magyar labdarúgás kultúráját. A globális folyamatoknak megfelelően, először „szétprivatizálták és szétglobalizálták”, vagyis kivérettették és lerombolták mind a sportot mind a tömegszórakoztató iparágat. Eltűnt a hagyományos játék, szétszóródtak a játékosok, eltűnt a közönség, az új rendszernek megfelelő erőszakos és alapjában szélsőjobboldali „keménymagok” vették birtokba a stadionokat. A legutóbbi időkhig egy egész fordulóban nem jön össze annyi néző sem, mint egyetlen angol másodosztályú mérkőzésen. Meghalt a futball kultúrája, „kihalt” az a közönség, amely azt a játékot „fogyasz-

totta” vagy kívánta fogyasztani, illetve művelni, amelyet az 1950–70-es években megszokott. Mára a közönség szociális értelemben is teljesen átalakult.

Orbán Viktor bebizonyította, hogy a labdarúgás infrastruktúrája az új globális feltételeknek megfelelően helyreállítható. Ez valójában nem volt bonyolult feladat, csak saját, jól felfogott érdekében és a kormányfői prioritások jegyében átcsoportosította az állami költségvetés erőforrásait az ún. látványsportok javára. Ezáltal a nemzeti presztízst, a nacionalista összefogást sulykolta, hogy az osztályellentétekről elterelje a figyelmet. Maga a futball annyiban állítható „helyre”, amennyiben egy kormány, egy nemzetállam legitimációját szolgálja. „Kifelé” egy viszonylag jó csapatot szinte minden ország ki tud állítani, ha van elhatározottsága. Izland is. Ma már az kevés, hogy „kis nemzet, kis foci”. Válogatott szinten picit több kell. Persze csodák nincsenek. A hagyományt, a mindenkori ifjúság érdeklődését és elkötelezettségét e játék és általában a sportok iránt nem sikerül átörökíteni, továbbadni. 1989 előtt egymillió igazolt sportoló volt hazánkban. A rendszerváltás következtében ez kétszázezerre esett vissza, és mára némi javulással háromszázezernél tartunk.

Szigeti Péter

A meglehetősen egyenlőtlen és hierarchikus világban a feltételeket és a szabályokat olyan nagy befolyású, giga szervezetek alakítják, mint a FIFA és az UEFA, amelyek nemcsak korruptségük, hanem a kapitalista üzleti világgal való szoros kapcsolatuk miatt is elhíresültek. A *Bajnokcsapatok Európa Kupájából* előbb *Bajnokok Ligáját* csináltak, előtérbe helyezve a centrum nagy klubjainak érdekeit, és most már ugyanezen foci-nagyhatalmakat (Anglia, Németország, Olaszország, Spanyolország) azzal is szolgálják, hogy ezek bajnokságainak első négy helyezettje automatikus résztvevője lesz a BL-nek. A negyediknek sem kell selejtezőt játszaniuk, mint eddig. A kicsiknek „kuss” a nevük... Hogyan látod a kis országok helyzetét és ezek ifjúságának lehetőségeit a globális, elüzletiesített fociban?

Krausz Tamás

A magyar „felzárkózási kísérlet” valójában hamvába holt, noha ezt manapság sem népszerű kimondani. A probléma ugyanis nem infrastrukturális, mert a rendszerváltás után nemcsak a sportpályákat privatizálták és pusztították el, hanem magát a futball kultúráját, a hagyományos labdarúgást. Az ifjúság a képernyők előtt és okostelefonnal a kézben tölti a szabadidejét, és a bulikon sincs kispályás foci.

A régi közönséget – a régi pályákkal együtt – fokozatosan leváltoták, megszűntek az üzemi identításra, szakmákra épülő és építhető azonosulások. Az új generáció pedig nem sokat nosztalgizált a régi foci iránt, hanem elfogadta az új helyzetet: nem a magyar csapatoknak kell drukkolni a nemzetközi porondon, hanem néhány játékosnak, akik európai kupákért játszhatnak európai középcsapatokban. Ez azonban nem bizonyult nagy vonzerőnek, hiszen a stadionprogram után is pár ezren járnak összesen meccsre. Az első osztály átlag nézőszáma nem éri el a 2400 főt.

Orbán vette észre először – természetesen hatalmi-politikai érdekinél fogva, ellentétben Gyurcsánnyal, akinek minderről fogalma sem volt –, hogy a futball *látszata* mégis megmenthető a politikai hatalom számára. Vagyis *két látszat épül – a magyar futball kárára*.

Először: felépít egy csomó stadiont, ama hatás alapján, hogy az új hordóban a régi bor is jobb ízűnek tűnik, s azt némelyek a külföldiek közül is megisszák. Másodsor: a külföldre kikerült egy-két tucat magyar játékosból külföldi edzők és menedzserek összetákolnak egy nemzeti válogatottat, amely európai mértékkel mérve nem a legalsó, mondjuk, a luxemburgi kategóriába tartozik, hanem megüti az izlandi színvonalat. A futball kultúrája az új szórakoztató ipar részeként nagyon nehezen teremthető meg, mert végtelenül tőkeigényes, költséges vállalkozás, ráadásul a nagy multikkal versenyezni ezen a téren sem kifizetődő.

Már Braziliában sem a *Copacabanán*, a riói tengerparton teremnek a zseniális brazil futballisták, hanem európai mintájú kiképző központokban, akadémiákon. Ezek éppen annyira befektetések, mint nevelő központok. A kisebb országokban, ahol a futballisták tömegtermelése szintén hatéves kortól zajlik, szinte minden az anyagi feltételektől függ. Lásd az „izlandi csodát”. Nálunk például a kiválasztás eleve háromszoros kontraszelekciónak van kitéve. Azok a gyerekek fociznak, akiknek a szülei képesek naphosszat kíséretetni gyerekeiket az iskola, a lakás és az edzések között. Továbbá a szülők képesek állni az anyagi megterheléseket; egyetlen pár futballcipő egy 10 éves gyermeknek elérheti a 20 ezer forintot, amiből évente nem egy párra van szükség... A foci is befektetéssé vált: a gyermek jövőjébe való befektetéssé, ahol az anyagi verseny erősen befolyásolja a szelekciót. Sok-sok vesztes termelődik ki ebben az egyenlőtlen versenyben, a kedvezőn startoló és szerencsésebb győztesek mellett.

Szigeti Péter

A sportot az emberek elsősorban azért szeretik – én is így vagyok vele –, mert az azonos feltételek között, azonos szabályok szerint és semleges bírászkodás mellett lebonyolított verseny – igazságos. A verseny térben és időben lehatárolt folyamat, aminek *eredmény* a

vége. Ellentétben a történelem végtelenségével, amely aligha igazságos, mert a társadalmi-történeti folyamatban egyenlőtlen felek közötti erőviszonyok döntenek, és a globalizált (látvány)sportokban még a geopolitika jelenléte is ártalmas, torzító hatású. Hogyan látod a politika jelenlétét a mai világ sportjában?

Krausz Tamás

Szememben, sajnos, a nyári riói olimpia is azt demonstrálta, hogy a nemzetközi sport a nagy tőkés társaságok, a szponzorok kezében van. Még a sport nemzetközi szervezeteinek kialakításában és a versenyek működtetésében is alapvető szerepet játszanak. Milyen sportág hordoz üzleti lehetőségeket, hogyan lehet kihasználni, milyen szabályok kedveznek a nézettségnek – ezek a szempontok uralkodnak. A sport működ(tet)ése a kapitalista világrendszer egyik területe, s emiatt éppúgy nem képzelhető el korrupció és megvesztegetések nélkül, mint ahogy a világrendszeré sem. Hogy megszépítsék ezen illegitim befolyásokat, ezt sokan „lobbizásnak” nevezik. Valójában a nagyhatalmi geopolitikai küzdelmek és az egyes nemzetállamok belső politikai csatározásai kiterjednek a sportra – mindenekelőtt persze a labdarúgásra. Már John Kennedy elnök, több mint 50 évvel ezelőtt, tudta ezt, amikor azt mondta: „A nemzet presztízse számára ma valójában két dolog fontos: az űrrepülések és az olimpiai aranyérmek”. A sport politikai és hatalmi viszonyok általi kontrollja tehát a nemzetközi szisztéma része, ami paradigmikus módon megmutatkozott a teljesen általános – nemzetektől független és évtizedek óta tartó – doppingolás Oroszország elleni hecckampánnyá transzformálásában. Nem volt elég, hogy az orosz könnyű- és nehéztatlétikát művelők egy nagy csoportját kizárták az olimpiáról – gyakorlatilag minden konkrét bizonyíték nélkül, a kollektív büntetés szellemében –, annak meghosszabbításaként – a nyugati hatalmak „sportvezetőinek” nyomására, lényegében az USA irányította szankciós politika részeként –, az orosz paralimpikonok teljes csapatát is kizárták a paralimpiáról. Itt tartunk ma, 2016-ban.